

УДК [37.018.54:78.071.2]:7.011

3. Теорія і практика виховання

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ МИСТЕЦЬКИХ
ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ
ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ**

Сопіна Я.В. к.п.н., доцент,
доцент кафедри інструментального виконавства
і музичного мистецтва естради
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*
Білецька М.В. к.п.н., доцент,
завідувач кафедри інструментального виконавства
і музичного мистецтва естради
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

У статті порушено проблему формування музично-естетичної культури учнів мистецьких закладів позашкільної освіти. Розглянуто сутність поняття музично-естетичної культури особистості. Визначено ефективні педагогічні умови її формування в учнів мистецьких закладів позашкільної освіти в процесі інструментально-виконавської підготовки.

***Ключові слова:** музично-естетична культура учнів, педагогічні умови, інструментально-виконавська підготовка, формування, музичний навчальний матеріал.*

В статті затронута проблема формування музикально-естетической культуры учеников художественных внешкольных учебных заведений. Рассмотрена сущность понятия музыкально-эстетической культуры личности. Определены эффективные педагогические условия ее формирования у учеников художественных заведений внешкольного образования в процессе инструментально-исполнительской подготовки.

***Ключевые слова:** музыкально-эстетическая культура учеников, педагогические условия, инструментально-исполнительская подготовка, формирование, музыкальный учебный материал.*

Sopina Y.V., Biletska M.V. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION MUSICAL AND AESTHETIC CULTURE OF PUPILS OF ARTISTIC INSTITUTIONS OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION IN THE PROCESS OF INSTRUMENTAL AND PERFORMING TRAINING.

The article raises the problem of formation of musical and aesthetic culture of pupils of artistic institutions of out-of-school education. The relevance of the research is caused by the need to solve the important tasks facing modern pedagogy in the context of strategic directions of national education, namely, creation conditions for harmonious, creative, aesthetically developed personality education ,who will be ready for continuous self-improvement and aesthetic self-realization. Music art plays the leading role in the aesthetic culture of the individual formation, which actualized the issue of musical and aesthetic development of the younger generation, in particular, pupils of arts institutions of out-of-school education during the process of instrumental and performing training in modern pedagogical science and practice. In recent years, variety of theoretical approaches to determining the concept of musical and aesthetic culture of personality, its content, structure and ways of formation were developed in pedagogical science. Based on analyzed and generalized scientific works, we consider the musical and aesthetic culture of pupilss of arts institutions of out-of-school education as an iholistic integrated personal formation. This includes the availability of structured musical aesthetic knowledge, aesthetic values (emotions, feelings, interests, needs, tastes, ideas), formed in the active musical and aesthetic activity of the pupil by the skills and abilities acquisitions of arts performance, analysis and aesthetic evaluation of musical works, the manifestation of independence in the search and realization of the musical creativity. Among the pedagogical conditions, were contributed to the effective formation of musical and aesthetic culture of music pupils during the process of instrumental and performing training, we have identified: humanization and democratization of relationships with pupils; realization of personally-oriented and individually-differentiated approaches during the learning; enrichment of musical and aesthetic value orientations of students, based on the selection of educational arts repertoire; conducting of the

current classes with forms` applications of results` publications of instrumental and performing training; combination of individual and group forms of work.

Key words: musical aesthetic culture of pupils, pedagogical conditions, instrumental and performing training, formation, musical educational material.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вирішення важливих завдань, які постають сьогодні перед сучасною педагогікою в контексті стратегічних напрямів національної освіти, а саме, створення умов для виховання гармонійної, творчої, естетично розвиненої особистості, готової до неперервного самовдосконалення та естетичної самореалізації.

Провідну роль у формуванні естетичної культури особистості відіграє музичне мистецтво, у зв'язку з чим в сучасній педагогічній науці і практиці актуалізується питання музично-естетичного розвитку підростаючого покоління, зокрема, учнів мистецьких закладів позашкільної освіти в процесі інструментально-виконавської підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливий інтерес у межах обраної нами теми дослідження викликають фундаментальні праці з проблем формування особистості засобами музичного мистецтва (О. Апраксіна, Л. Арштейн, Б. Асаф'єв, Н. Ветлугіна, М. Леонтович, М. Лисенко, В. Шацька); теоретичні аспекти музично-естетичної культури, теоретико-методичні розробки проблем музично-естетичного виховання та особливостей музичного сприймання (Н. Аніщенко, Л. Коваль, О. Костюк, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, М. Субота, Р. Тельчарова, А. Щербо); наукові праці, в яких предметом спеціального дослідження виступають шляхи розвитку музичних та творчих здібностей особистості, розкривається системний підхід до процесу формування музично-естетичної культури учнів (Ю. Алієв, Н. Гузій, Т. Завадська, О. Лобова, Р. Тельчарова, Г. Шостак); дослідження в галузі інструментальної виконавської підготовки (Л. Баренбойм, Т. Беркман, Т. Воробкевич, Л. Гусейнова, Н. Кашкадамова, О. Кузнєцова, Г. Нейгауз,

Ю. Некрасов, А. Ніколаєв, Г. Падалка, В. Ревенчук, Г. Ципін, В. Шульгіна, О. Щербініна, О. Щолокова та ін.).

Аналіз наукової літератури дає уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми в цілому та окремих її аспектів. Питання музично-естетичного розвитку учнівської та студентської молоді приваблює багатьох сучасних дослідників і розглядається у взаємозв'язку з розвитком шкільної і позашкільної, вузівської системи музичної освіти, вихованням засобами мистецтва, комплексом мистецтв, формуванням окремих естетичних якостей. В той же час теоретичні й практичні питання формування музично-естетичної культури учнів мистецьких закладів позашкільної освіти у процесі інструментально-виконавської підготовки потребують більш ґрунтовного вивчення.

Постановка завдання (цілей статті). Мета статті полягає у розкритті сутності поняття музично-естетичної культури учнів мистецьких закладів позашкільної освіти, визначенні ефективних педагогічних умов її формування в процесі інструментально-виконавської підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх років у педагогічній науці склалися різноманітні теоретичні підходи до визначення поняття музично-естетичної культури особистості, її змусту, структури та шляхів формування.

Так, на думку Р. Тельчарової, яка у своїх працях розглядає теоретичні аспекти музично-естетичної культури, між естетичною і музичною культурою особистості наявний діалектичний взаємозв'язок, що дає змогу обґрунтовано вводити категорію музично-естетичної культури, в якій виявляється здатність сприймати і творити світ музики не лише за технологічними законами музичного мистецтва, а й згідно з нормами естетичного ставлення, які дотичні до краси, досконалості, гармонії [7, с. 8]. Спираючись на таке розуміння музично-естетичної культури, Р. Тельчарова додає до її складників ціннісно-аксіологічні й творчі орієнтації людини, що набувають прояву в єдності здатностей, музично-естетичних знань і навичок, почуттів, оцінок і переконань.

Виходячи з цього, науковець пропонує структуру музично-естетичної культури у вигляді двокомпонентної системи, що містить:

- музично-естетичну діяльність як прояв людської активності у сфері духовно-практичного оволодіння цінностями музичної культури;
- музично-естетичну свідомість як спосіб ставлення до музики «зі знанням і розумінням», внутрішній ідеальний план музичної діяльності, сукупність соціально-психологічних процесів, що відбуваються в людському мозку, і за допомогою яких здійснюються оволодіння музичними цінностями і музична творчість [7, с. 8].

Визнаючи музично-естетичну культуру інтегрованою якістю особистості, Л. Арштейн акцентує на тому, що вона постає спрямованістю особистості на створення власного ціннісно-змістового поля; способом освоєння базових ціннісних орієнтацій у професійній життєдіяльності; є мірою привласнення та актуалізації духовних цінностей, що виражаються в музичному творі. Дослідник зазначає, що музично-естетична культура формується в певному освітньому (або соціокультурному) середовищі, до взаємовідносин з яким особистість залучається за допомогою системи естетичних ставлень до різних об'єктів [1, с. 44].

Аналіз сучасних досліджень у галузі теорії музично-естетичної культури особистості свідчить про тенденцію до моделювання цього феномена, інтерпретації його змісту та структури (Ю. Алієв, Ж. Борбодоев, І. Барвінок, Н. Гузій, Н. Коваленко, Л. Масол Р. Тельчарова, Г. Шостак). Відповідно до функціональних особливостей музичного мистецтва, а також до діяльнісного підходу, музично-естетична культура визначається як сукупність якостей музичної діяльності та свідомості особистості, що розкривають міру освоєння нею музичної культури суспільства, а також творчої діяльності в галузі музики (Р. Тельчарова). В основу моделі музично-естетичної культури особистості покладено системно-функціональний підхід, що дає підстави розглядати цей феномен як цілісне утворення, яке має вигляд багатомірної підсистеми художньої культури особистості (І. Барвінок).

Отже, у сучасній науці музично-естетична культура особистості визначається як інтегроване особистісне утворення, взаємопов'язаними структурними компонентами якого є:

- музично-естетична свідомість особистості, що знаходить відображення у розвиненості естетичного сприймання і прийняття музичних явищ, проявах естетичних суджень, інтересів, почуттів, смаків щодо музичних творів, сформованості естетичних знань, ціннісних орієнтацій та ідеалів у сфері музичного мистецтва;

- музично-естетична діяльність як послідовне практичне опанування музично-естетичних цінностей та втілення їх у творчому процесі на основі збагачення й розвитку музично-естетичної свідомості.

На підставі проаналізованих та узагальнених наукових праць нами було уточнено зміст цього феномену, зважаючи на проблематику нашого дослідження. Під музично-естетичною культурою учнів мистецьких закладів позашкільної освіти ми розуміємо цілісне інтегроване особистісне утворення, що включає наявність упорядкованих музично-естетичних знань, естетичних цінностей (емоцій, почуттів, інтересів, потреб, смаку, уявлень), які формуються в активній музично-естетичній діяльності учня через здобуття вмінь та навичок художнього виконавства, аналізу та естетичної оцінки музичних творів, прояв самостійності у пошуку та реалізації форм музичної творчості.

Процес формування музично-естетичної культури учнів мистецьких закладів позашкільної освіти визначається нами як цілеспрямований, послідовний розвиток і вдосконалення всіх її компонентів у органічній єдності.

Успішність формування музично-естетичної культури учнів у процесі інструментально-виконавської підготовки забезпечується при дотриманні певних умов.

Під педагогічними умовами формування музично-естетичної культури учнів мистецьких закладів позашкільної освіти у процесі інструментально-виконавської підготовки ми розуміємо такі спеціально створені умови, що сприяють розвитку потреби в музично-естетичній діяльності; виникненню стійкої

мотивації до навчання гри на музичних інструментах; засвоєнню естетичного досвіду музично-виконавської діяльності, його осмисленню; досягненню позитивного успіху у оволодінні грою на музичних інструментах; самореалізації молодих музикантів у процесі музично-естетичної діяльності.

На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми, узагальнення досвіду роботи викладачів-інструменталістів, власних спостережень нами були виділені умови, які, на наш погляд, сприяють ефективному формуванню музично-естетичної культури учнів мистецьких закладів позашкільної освіти у процесі інструментально-виконавської підготовки.

Розглянемо визначені умови детальніше.

Першою умовою ефективного формування музично-естетичної культури в учнів мистецьких закладів позашкільної освіти є гуманізація і демократизація стосунків з учнями. Під гуманізмом розуміють наукову, художню і педагогічну тенденції людської особистості, що усвідомила себе, і при цьому усвідомила себе у своїй свободі і незалежності, а також у своєму постійному прогресивному розвитку [3]. Отже, гуманізація стосунків викладача і учня передбачає, перш за все, повернення до особистості дитини, служіння її становленню і розвитку.

Демократизація стосунків виражається у переході від підпорядкованості до співробітництва, партнерства, свободи і невимушеності у спілкуванні. На думку Г. Нейгауза, таланти створювати не можна, але можна створювати культуру, ґрунт, на якому вони зростають, і чим ширшим і демократичнішим є цей ґрунт, тим легше зростають таланти і генії [5, с.69].

Тобто, в основі стосунків «викладач-учень», методів і прийомів навчальної діяльності мають бути, як стверджує А. Алексюк, гуманістичні стосунки, партнерські відносини, принципи рівноправного діалогу [3].

Другою умовою ефективного формування музично-естетичної культури в учнів мистецьких закладів позашкільної освіти є реалізація особистісно-орієнованого та індивідуально-диференційованого підходів у навчанні. В процесі роботи викладач-інструменталіст послідовно спостерігає за проявами

індивідуальних музичних якостей, здібностей, нахилів учня (орієнтованість в окремих жанрах, здатність долати звукові і технічні труднощі, опановувати різнохарактерні твори, рівень сформованості виконавчих навичок (володіння інтонаційною виразністю звучання, динамічним та агогічним нюансуванням, темпоритмічною пульсацією тощо)).

У той же час, вивчаючи індивідуальні особливості учня, необхідно звертати увагу не тільки на його музичні здібності, але й досліджувати схильність до різних галузей знань (історія, література та ін.), з якими можуть стикатися його музичні інтереси; характер осягнення учнем інших видів мистецтва (живопис, скульптура, архітектура); захопленість певними жанрами і формами виконавства. Спостереження викладача мають також спрямовуватися на з'ясування психологічних особливостей, особистісних якостей, рис характеру учня.

Аналіз та врахування особистісних якостей, музично-виконавських здібностей, індивідуальних нахилів, музичних уподобань і потреб учнів-інструменталістів дозволяє викладачу бачити перспективу формування їх музично-естетичної культури, визначаючи та застосовуючи при цьому раціональні, найбільш ефективні форми і методи роботи з кожним учнем.

Наступною умовою формування музично-естетичної культури в учнів-інструменталістів є збагачення їх ціннісних орієнтацій на основі добору навчального художнього репертуару. Інструментально-виконавська підготовка учнів мистецьких закладів позашкільної освіти підпорядкована змістовності і спрямованості навчального репертуару. До проблеми вибору художнього репертуару у процесі навчання гри на музичних інструментах в різні часи зверталися Л. Баренбойм, Г. Коган, А. Ніколаєв, Г. Нейгауз, Г. Падалка, С. Савшинський, М. Фейгін, О. Шахрай, В. Шульгіна, О. Щолокова та інші. На думку науковців, педагогічно правильний вибір навчального репертуару активно стимулює інтерес до занять гри на музичних інструментах і сприяє вихованню самостійного музикування, прояву творчої ініціативи та активності учнів.

Виконавська програма учнів-інструменталістів мистецьких закладів позашкільної освіти складається з творів різних епох і систем, що сприяють найбільш інтенсивному і технічному розвитку юного музиканта. Досить широкий діапазон репертуару формує художній смак учнів та сприяє накопиченню естетичних вражень. Г. Падалка зазначає, що на опрацюванні навчального матеріалу ґрунтується художній розвиток особистості. Від того, які твори вивчатиме учень, залежать суттєві характеристики його мистецької підготовки, особливості становлення естетичних якостей – художнього смаку, поглядів, ідеалів, специфіка розвитку музичних здібностей [6, с.123].

Традиційно навчальний репертуар в класах гри на музичних інструментах включає твори класичної спадщини та сучасної академічної музики, народну музику в різних обробках і аранжуваннях, джазові та естрадні п'єси. На нашу думку, поєднання цих напрямів під час складання репертуару сприяє формуванню в учня стійкого інтересу до кращих зразків музичної культурної спадщини, тобто, розвитку музично-естетичного почуття та художнього смаку.

Спираючись на результати досліджень сучасних науковців, провідних педагогів-практиків, ми виділяємо наступні принципи добору репертуару для учнів мистецьких закладів позашкільної освіти:

1. Врахування індивідуальних музичних і психологічних здібностей особистості (музичний слух, почуття ритму, музична пам'ять, увага, логічне мислення, реакція, темперамент тощо).

2. Відповідність репертуару до вікових особливостей учня (врахування фізіологічних особливостей, психологічних особливостей пізнавальної сфери, провідної діяльності тощо).

3. Відповідність репертуара існуючим програмним вимогам (до заліків, іспитів, академічних концертів) з відбору музичного матеріалу (поліфонічні твори, твори великої форми, етюд, п'єси віртуозного плану, п'єси кантиленного характеру тощо).

4. Спрямованість навчального репертуару на формування художньо-інтелектуального рівня підготовки учня і на розвиток його виконавської техніки.

5. Відповідність навчального матеріала критеріям високохудожності, педагогічної доцільності; врахування виховних завдань; базування музичного репертуару на таких аспектах, як змістовність, багатогранність, художня значущість, різноманітність тощо.

6. Значимість музичного матеріалу для учня (пізнавальна, естетична, практична).

7. Системність підбору навчального музичного матеріалу за принципом поступового ускладнення для розвитку музичного мислення і виконавської техніки учня.

8. Врахування особистих інтересів та нахилів учня до творів музичного мистецтва.

Логічним продовженням визначення педагогічних умов формування музично-естетичної культури учнів є проведення поточних занять у поєднанні із застосуванням форм оприлюднення результатів інструментально-виконавської підготовки. Ця педагогічна умова, з одного боку, спрямована на вмотивування учнів до наполегливої праці, ретельного відпрацювання художньо-виконавських завдань, з другого, сприяє можливості юним виконавцям відчувати результат повсякденної роботи, насолодитися концертним успіхом, набути досвіду сценічної діяльності. Означена умова передбачає створення можливості для самовдосконалення, самореалізації, художньої комунікації, переживання юними виконавцями відчуття радості від мистецького спілкування зі слухацькою аудиторією.

Систематичне залучення учнів до концертної діяльності є одним з найважливіших аспектів процесу інструментально-виконавської підготовки, має велике значення для творчого росту, самовираження і самореалізації його учасників.

Важливою умовою формування музично-естетичної культури в учнів мистецьких закладів позашкільної освіти є поєднання індивідуальних і групових форм роботи в процесі їх інструментально-виконавської підготовки.

Для практики музичної освіти традиційною формою організації інструментально-виконавської підготовки є індивідуальна форма навчання. Вона дозволяє враховувати індивідуальні можливості й особливості кожного учня; надавати необхідну допомогу у індивідуальних підходах до інструментально-виконавської творчості (створення художнього образу, добору музично-виконавських засобів виразності), допомагає правильно вибрати темп навчання і характер педагогічного спілкування.

Разом з цим, використання групової форми навчання також допомагає вирішувати багато дидактичних і виховних завдань. В ході групових занять підвищується пізнавальна активність та інтерес учнів до навчання; зростає мотивація навчальної діяльності; формується загальна направленість особистості; відбувається включення у освітній процес всіх учасників групи, активізується наполегливість у досягненні цілей навчання, підсилюються дії на подолання труднощів при вирішенні певних завдань.

Поєднання індивідуальної і груповою форми роботи у процесі інструментально-виконавської підготовки учнів сприяє: оптимізації процесу засвоєння учнями основних теоретичних знань; створенню умов, близьких до репетиційної роботи або концертної діяльності, що дозволяє формувати у виконавців сценічну витримку, здатність до самореалізації в художній діяльності; набувати досвід прилюдного виконання; ознайомленню із новим музичним матеріалом, активному включенню всіх учасників групи в процес роботи над музичним твором, художнім образом, технічними прийомами виконання тощо; формуванню критичного мислення учнів, здатності естетично оцінювати власні художні, інструментально-виконавські здібності та здібності інших, висловлювати естетичні судження при обговоренні художньо-виконавських проблем; стимулюванню процесу навчання та самонавчання, музично-естетичного самовиховання; формуванню оцінного колективного

судження учасників групи щодо результатів інструментально-виконавської, музично-естетичної діяльності певного учня; використанню та поєднанню спеціальних методів навчання гри на музичних інструментах з методами проблемного навчання, які базуються на створенні викладачем певних умов, що спонукають учнів до активного самостійного пошуку вирішення різноманітних творчих завдань.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що комплексне відтворення в ході інструментально-виконавської підготовки учнів мистецьких закладів позашкільної освіти визначених нами педагогічних умов сприяє ефективному формуванню їх музично-естетичної культури, здатності до естетичного самовдосконалення, готовності до творчого самовираження і самореалізації в процесі музично-естетичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арштейн Л. К вопросу о формировании музыкально-эстетической культуры студентов в воспитательном пространстве вуза. Научные ведомости Белгородского гос. ун-та. Серия: Гуманитарные науки. 2010. Т. 6. № 12. С. 127-132.
2. Беркман Т.Л. Индивидуальное обучение музыке: Музыкально-эстетическое развитие школьников в процессе обучения игре на фортепиано. М.: Просвещение, 1964. 220 с.
3. Лобова О.В. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика: [монографія]. Суми: ВВП «Мрія», 2010. 516 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навчально-методичне видання. К.: Либідь, 2003. 280 с.
5. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога. 5-е изд. М.: Музыка, 1988. 240 с.
6. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін: [монографія] / голов. ред. К.А. Романова; М-во освіти і

науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К.: Освіта України, 2008.
274 с.

7. Тельчарова Р.А. Уроки музыкальной культуры: Книга для учителя: Из опыта работы. М.: Просвещение, 1991. 158 с.